

Van Homo Nostalgie en betere Tijden. Multiculturaliteit en postkolonialiteit.

George Mosse lezing, 16 September 2009

Prof. dr. Gloria Wekker
Leerstoelgroep Gender Studies
Universiteit Utrecht

Inleiding

Onze tijd is doordrenkt van nostalgie; vanuit verschillende hoeken worden onze verlangens naar vroeger, naar betere tijden, naar een tijd toen Nederland nog duidelijk omlijnd was en ergens voor stond, aangewakkerd. Een Nederland, dat ons wervend voorgehouden wordt als vrij, tolerant en een baken van beschaving in het ons omringende tij van barbarij. De verleiding is te groot om nu niet de uitspraak van Jan Peter Balkenende bij de begrotingsbesprekingen van 2006 aan te halen, toen hij verzuchtte dat wij, Nederlanders, weer een VOC –mentaliteit zouden moeten ontwikkelen: “Nederland kan het weer. Die VOC-mentaliteit van over grenzen heen kijken. Dynamiek!! Toch”? Olijk keek hij ons daarbij aan, zelfingenomen met dit sprekende beeld, waarmee hij tegelijkertijd en ongewild zoveel prijs gaf van het verborgen Nederlandse culturele archief. Van de prins geen kwaad.... Maar hij is de enige niet die lijdt aan verlangen naar vroeger. Er is nostalgie naar een tijd dat religie vrijwel uit het publieke domein verdwenen was en naar het autonome, neo-liberale Zelf dat vanaf toen geconstrueerd kon worden; er is nostalgie naar de vijftiger jaren toen Nederland, qua bevolkingssamenstelling, nog gewoon onproblematisch wit was, en de gender verhoudingen nog duidelijk. In homokringen neemt nostalgie ook een specifieke vorm aan: naar die goede oude tijd toen er nog geen Moslims waren. Zo zegt Pim Fortuyn in het beruchte interview in de Volkskrant, onder de kop “De islam is een achterlijke cultuur” (9 februari 2002) dat hij “er geen zin in heeft de emancipatie van vrouwen en homo’s nog eens een keer over te doen”. Het is

duidelijk waar de schuld van de teruggang in positie van homo's en lesbo's, en de dreigende teloorgang van de emancipatie van vrouwen neergelegd wordt. Laten we nog even langer stilstaan bij dit icoon van veel homo's en wat hij vertegenwoordigde: met zijn welbespraaktheid, zijn flamboyantie, zijn Daimler en hondjes Carla en Kenneth, liet hij bevrijding zien en de – lang verwachte en nooit gekregen- acceptatie door de samenleving. Dat is wat hij belichaamde (Mepschen 2009). In het kader van het verband tussen homoseksualiteit en postkolonialiteit valt nog iets anders op te merken. Het is voor mij nog steeds een raadsel waarom iemand die zulke zware grieven tegen een bepaalde bevolkingsgroep heeft, ja zeg maar een bloedhekel aan ze heeft- ze liegen en stelen er immers op los!! - er niettemin prat op gaat dat hij juist veel sekspartners uit die groep heeft gehad (Buruma 2006). Dit is een kwestie, waarover ik – bij de karrevrachten die over Fortuyn gepubliceerd zijn- nog nooit iets gelezen heb. De eerste vraag die zich aandient is: wat zegt deze paradox ons over de wijze waarop hij zijn verlangen vorm geeft? De verschillende constructies van homo- en lesbische seksualiteit zijn hier aan de orde, waarbij zoals Ellen Lewin (2002) aangeeft er een parallel is tussen het gedrag van homo's en gay studies, aan de ene kant, en lesbo's en lesbian studies, aan de andere: homo's en gay studies houden zich bezig met seksueel gedrag terwijl lesbo's en lesbian studies zich gespecialiseerd hebben in gender. Maar wat mij meer bezighoudt is de vraag: op welke wijze helpt het culturele archief ons om deze paradox van Fortuyns politieke en seksuele gedrag te begrijpen?

Tussen de oren

Met de term "het culturele archief" geef ik aan dat ik op zoek ben naar continuïteit met patronen uit het verre verleden, toen Nederland vervuld was van *the white man's* *burden*. Bij andere lezingen waarbij ik deze term gebruikt heb, wordt me na afloop altijd gevraagd waar dat archief zich bevindt; is het in Den Haag of in Amsterdam of wellicht in Middelburg? Welnu: dat archief zit tussen de oren, in het hart, in de ziel,

zou ik bijna zeggen, van de Nederlandse natie. Het is een term van Edward Said in *Culture and Imperialism*, die het beschrijft als

een opslagplaats van een bepaalde kennis en structuren van attitude en referentie, (...), gevoegd bij wat Raymond Williams "structuren van gevoel" noemt. Er bestond praktisch unanimititeit dat onderworpen rassen overheerst moesten worden, dat er onderworpen rassen waren en dat één ras het verdient en zich consequent het recht heeft verworven om zich uit te breiden voorbij zijn eigen domein. (...) (1993: 52, 53).

Said beschrijft hier dus een wijdverbreid gevoel, een diep gewortelde kennis met bijbehorende attitudes, een ethos in de 19de eeuw dat West Europa uitverkoren is om gekleurde volken te overheersen. Ik ben met name geïnteresseerd in het Nederlandse culturele archief en de manieren waarop "ras"/ etniciteit daarin terecht is gekomen, en hoe "ras" altijd al verknoopt is met gender, seksualiteit en natie.

Terugkomend op Fortuyn, zit, zoals bell hooks uiteenzet in "Eating the Other", de continuïteit hierin dat het lichaam van de Ander, zowel in de koloniale tijd als nu, instrumenteel gezien wordt als louter bestaansrecht te hebben om de seksuele verlangens van witte mannen te bevredigen (1992: 24). Het gaat/ ging er niet zozeer om de Ander te bezitten, maar om zelf een transformerende ervaring mee te maken, immers dat Andere lichaam is onontgonnen terrein, een symbolische grens die vruchtbare grond is om de manlijke norm opnieuw te construeren, om zichzelf neer te zetten als grensoverschrijdend, verlangend subject. Een soort rite de passage, waarin seks met een etnische Ander gezien wordt als opwindender, levendiger en sensueler. Dit zijn kwesties waar we ons in Nederland, met de jas van kleurenblindheid die ons als gegoten zit, nauwelijks mee bezighouden, zoals ook tot uitdrukking komt in andere interetnische kwesties, zoals de adoptie van gekleurde kinderen door witte homostellen (cf. Wekker et al 2007).

Ik verwelkom deze mogelijkheid om hardop na te denken over homoseksualiteit en postkolonialiteit, omdat ik een grote urgentie voel niet alleen met betrekking tot het onderwerp zelf, maar ook omdat ik een bepaalde manier van denken die geen

gemeengoed is in de samenleving, intersectionaliteit, onder uw aandacht wil brengen. Intersectionaliteit is een wijze van denken waartoe in de VS – tijdens de eerste feministische Golf, maar m.n. vanaf de negentiger jaren van de vorige eeuw – de aanzet gegeven is, maar die in de laatste jaren ook in Europa hoge ogen gooit in jonge, kritische wetenschappen als Gender Studies, Critical Race Studies, Witheidsstudies, Queer Studies etc. Ik neem u mee op een wandeling langs verschillende belangrijke pleisterplaatsen in de Nederlandse samenleving waar er iets gaande is met betrekking tot homoseksualiteit, en ik zal steeds een intersectionele analyse maken, waarbij ik zowel gender, “ras”/ etniciteit, seksualiteit, klasse en natie betrek.

Dit is de kern van mijn betoog: ook ik heb last van nostalgie. Maar het is niet de imperial nostalgia (Rosaldo 1989), waarvan ik eerder voorbeelden gaf. Ik pleit voor een kritische nostalgie, met seksualiteit als een basis waarop een politiek van solidariteit gestalte kan krijgen, en waarvoor hard gewerkt zal moeten worden. Deze nostalgie verlangt naar een tijd toen er nog nagedacht werd over en gehandeld naar welke allianties er mogelijk gesmeed konden worden tussen verschillende soorten minderheidsgroepen, migranten en homo’s; heterovrouwen en lesbo’s. Laatst, bij het 10-jarig bestaan van Women on Waves, maakte oprichtster Rebecca Gomperts weer duidelijk dat deze transnationale organisatie die in medische abortus voorziet voor vrouwen in landen waar dat illegaal is, wereldwijd gedragen wordt door lesbiënnes, toch niet de eersten die een abortus nodig hebben¹. Een beetje meer lesbisch chauvinisme past ons, trots op wat we nog steeds doen, organisaties die we draaiende houden, nieuwe initiatieven die we ontplooien, in weerwil van alle onzichtbaarheid die ons als lesbische vrouwen omringt.

De laatste jaren is er een stevige ruk naar rechts gemaakt in homo- en lesbische kringen; een aanzienlijk deel van met name homomannen – maar ik durf mijn

¹ En ook onder voorbehoud dat het proces tegen staatssecretaris Jet Bussemaker gewonnen wordt.

handen eigenlijk ook niet helemaal in het vuur te steken voor veel lesbo's - zijn meegegaan in het dominante Islamofobische verhaal dat circuleert, en dat ons in allerlei toonaarden voorgeschoteld wordt, in ruil voor een zekere homorespectabiliteit (Puar 2007). Acceptatie van een deel van de witte, kapitaalkrachtige, manlijke homogemeenschap door de heterosamenleving, hun salonfähigheit, is ten koste gegaan van de hele grote groep homo's en lesbo's en ten koste van solidariteit met migranten. Bij een analyse die ten grondslag ligt aan nieuwe activiteiten en allianties zal het noodzakelijk zijn om een grote blinde vlek in kaart te brengen. Dat is die voor privileges op basis van "ras"/ etniciteit, kortom de wijze waarop het culturele archief ons parten speelt.

Op het programma

Wat staat er vandaag op het programma? I. Ik houd mijn lezing tegen de achtergrond van foto's van de boot *Pirates of the Caribbean*, die deelnam aan Gay Pride. Ik heb deze foto's – van Hans Mooren en Chantel Liggett- gekozen omdat ze iets bijzonders laten zien: zwarte en migranten homo's en lesbo's. Van de tachtig boten dit jaar, was de onze, met afstand, de kleurrijkste. II. In de afgelopen zes decennia hebben zich veel verschillende groepen van elders, waaronder homo's en lesbo's, in de Nederlandse samenleving gevestigd. Eerst schets ik een korte geschiedenis van zestig jaar homo- en lesbo- migranten aanwezigheid in Nederland, waarna ik ook een vergelijking maak tussen de tachtiger jaren en nu. Mijn eerste vraag is deze: Is er onder invloed van hun komst een uitbreiding gekomen van het repertoire aan homo- en lesbo- ideeën en praktijken? Met andere woorden: Zijn er meer manieren gekomen waarop homoseksualiteit beleefd en vormgegeven kan worden? En de direct daarop volgende vraag is: Heeft er een kruisbestuiving plaatsgevonden tussen dominante en ondergeschikte modellen van homo- en lesbo-seksualiteit? Hier lopen we meteen aan tegen een van de grote ongemakken in Nederland als kennisland. Naar allerlei alledaagse verschijnselen die zich onder invloed van globalisering aan ons voordoen, wordt geen onderzoek gedaan. Ik kan die geschiedenis en de twee vragen dus

onmogelijk uitputtend beantwoorden, maar ik zal enkele voorzetten geven in welke richting ik, vanuit een homo- en lesbisch perspectief, wil kijken.

III. Vervolgens behandel ik enkele kenmerken van de dominante blik op homo's en lesbo's uit etnische minderheidskringen. Tenslotte, IV. presenteer ik een kritische lezing van de recente kabinetsnota *Gewoon Homo Zijn* (2007), waarin het bespreekbaar maken van homoseksualiteit een van de vijf hoofddoelen van het beleid voor de periode 2008-2011 is. Daarbij wordt aangedrongen op een dialoog. Hoe zou iemand tegen een dialoog kunnen zijn? Een dialoog om homoseksualiteit bespreekbaar te maken vanuit religie, cultuur en levensbeschouwing. Het lijkt zo voor de hand liggend, zo noodzakelijk dat ik mezelf als het ware hoor vloeken in de kerk, wanneer ik daar vandaag toch enkele kritische kanttekeningen bij wil plaatsen. Er moet geen misverstand over bestaan dat ik ten volle onderschrijf dat de overheid ondersteuning geeft aan het proces van bredere sociale acceptatie van homoseksualiteit, aan het mogelijk maken dat jonge mensen niet meer denken dat het eind van de wereld aangebroken is wanneer ze gepassioneerde gevoelens voor iemand van dezelfde sekse koesteren en aan het tegengaan van geweld tegen homo's en lesbo's. Ik zal twee principiële kanttekeningen bij de nota plaatsen. De eerste betreft het verschil tussen het spreken over seksuele handelingen versus het uitvoeren van die handelingen, ofwel uiteindelijk het verschil tussen seksuele identiteit en activiteit; en de tweede kanttekening gaat over de verschillen binnen en tussen categorieën homo's en lesbo's.

II. Zestig jaar homo-en lesbo-migranten-aanwezigheid in Nederland

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat er zich onder de grote groepen postkoloniale migranten die zich vanaf de vijftiger jaren in Nederland vestigden- Indo's, Molukkers, Surinamers en Antillianen- homo's en lesbo's bevonden. Ze hebben weinig sporen nagelaten, maar het is zeker de moeite van verder onderzoek waard. Wat te denken van de seksuele mores van de Surinaamse vrouwelijke

verpleegkundigen die, in de vijftiger en zestiger jaren, lief en leed met elkaar deelden? In de Bijlmer was, vanaf 1975, een grote gemeenschap van Surinaamse manlijke en vrouwlijke mati/ vrienden- en vriendinnenstellen. Volgens een van mijn manlijke informanten, waren er op een zeker moment wel 500 manlijke homo's in de Bijlmer, onder wie als gevolg van HIV/ AIDS een ware decimering heeft plaatsgevonden. Hij vertelt dat ze, omdat ze gediscrimineerd werden in de homo disco's in de stad, - daar waren alleen beroemde zwarte homo's, zoals Edgar Cairo en Robert Wijdenbosch welkom- een eigen circuit van huiskameruitgaansplekken opzetten.

Pas in de tachtiger jaren begon, -en ik vertel hier nu eens een lesbisch verhaal- mede onder invloed van zwart lesbisch gedachtengoed uit de Verenigde Staten, een beweging zichtbaar te worden, voornamelijk bestaande uit Surinaamse, Antilliaanse, Molukse en Indo-lesbo's. Zij ontwikkelden eigen organisaties en activiteiten. Deze groepen ontwikkelden een verhoogd bewustzijn ten aanzien van culturele en politieke verschillen met de witte lesbische beweging en onvrede met het racisme daarbinnen. Zwarte, migranten- en vluchtelingen (zmv)-lesbo's realiseerden zich dat de verhoudingen met de witte lesbische beweging gekenmerkt werden door machtsverschillen. Degenen die zich organiseerden in de zmv-lesbische beweging, waren vooral vrouwen die in Nederland geboren of getogen waren en er gestudeerd hadden, maar er waren ook Afro-Surinaamse mati onder (Wekker 1994, 2006) en kapuchera uit de Antillen (Clemencia 1995). Later voegden andere groepen zich – min of meer stilzwijgend - in het Nederlandse seksuele landschap. Vrijwel al deze seksuele culturen, met inbegrip van de culturen van lesbiënnes die hun roots in Turkije en Marokko hebben, zijn nog nauwelijks bestudeerd (maar zie Kursun en El Kaka, 2002). Ook Ghanese supri (afkorting van superior) die hun liefdescarrières met andere vrouwen, vaak al op kostschool beginnen en die voortzetten als ze getrouwd zijn en kinderen hebben, zijn onder ons (Wekker en Hermans, 2009).

Het huidige moment is, in mijn ogen, anders en complexer dan de 80-er jaren. Maar misschien is het ook zo dat ons analytisch instrumentarium en vermogen complexer geworden is. Ik wil die twee maatschappelijke constellaties met elkaar vergelijken in de tijd die mij gegeven is, vooral met het doel om te signaleren waar waakzaamheid geboden is.

Als ik terugkijk in de tijd, heb ik vooral een warm en opgewekt gevoel; een gevoel van dat we samen - als zwarte-, migranten- en vluchtelingen-vrouwen - een analyse maakten van onze situatie als lesbiennes en daarnaar handelden. Hoe moeilijk het af en toe ook was om publiekelijk een onderdrukte en afgewezen seksuele identiteit te claimen, zoals de Jamaicaans- Amerikaanse schrijfster Michelle Cliff ook aangaf in de titel van haar boek *Claiming an identity they taught me to despise* - we deden het samen en samen stonden we sterk. Het was een tijd van collectieve strijd, van solidariteit tussen verschillende groepen die naar emancipatie streefden, waaronder vrouwen, homo's, maar ook van zwarte en migranten groepen.

III. Het homo/ lesbo Zelf en de Homo-lesbo Ander

Diversiteit in seksuele culturen, ook van mensen met dezelfde sekse, is, inmiddels, met het multi-etnisch worden van de Nederlandse samenleving een onomkeerbaar feit geworden, maar die diversiteit (en vaak ook de solidariteit) is ver te zoeken in dominante representaties van homo/ lesbisch leven.

Met de terminologie van vandaag zouden we kunnen zeggen dat zmv-vrouwen toen al, zonder dat het woord in omloop was, een intersectionele analyse begonnen te maken, dat wil zeggen dat zij/wij zich het inzicht hadden eigengemaakt dat er in de beleving van wie we zijn een samenhang bestaat tussen gender, etniciteit, klassepositie en seksualiteit (Wekker en Lutz 2001). De ongeproblematiseerde normativiteit van de witte lesbische positie met de bijbehorende, vanzelfsprekende patronen, zoals 1. het gebrek aan bewustzijn ten aanzien van de eigen, dominante

etnische positie en de “onverdiende voordelen” die deze met zich mee bracht (McIntosh 1988), 2. het verplichte scenario om ‘uit de kast te komen’ en 3. het ‘voorschrift’ om sociaal, politiek en erotisch gescheiden van mannen te opereren, waren in de ogen van veel zmv-lesbiënnes onhoudbaar, omdat ze afweken van de wijzen waarop zij zélf vorm wilden geven aan hun verlangen om met vrouwen te verkeren.

Ging het toen vooral om het zichzelf zichtbaar maken van vooral zwarte homo’s en lesbo’s, zowel naar de eigen gemeenschappen als naar de Nederlandse homobeweging en de samenleving, we zien nu een ingewikkelder configuratie. Terwijl migranten-, vluchtelingen- en Islamitische homo’s aan een vergelijkbare emancipatieslag bezig zijn als zwarte homo’s in de 80-er jaren, zien we nu dat de bredere cultuur/religie waarin zij ingebed zijn of waarmee zij geassocieerd worden, de Islam geconstrueerd wordt als het grootste “struikelblok” voor hun eigen emancipatie en de emancipatie van “onze” homo’s. Islam en de emancipatie van homo’s is tegenover elkaar gesteld geraakt.

Enkele conclusies: 1. Diversiteit in seksuele culturen, ook van mensen met dezelfde sekse, is, inmiddels, met het multi-etnisch worden van de Nederlandse samenleving een onomkeerbaar feit geworden, maar die diversiteit (en vaak ook de solidariteit) is ver te zoeken in dominante representaties van homo/ lesbisch leven. 2. het dominante beeld na 60 jaar migratie is nog steeds dat homo’s en lesbo’s tot de dominante etnische groep behoren, wit zijn. 3. het ontbreekt aan echte kennis over alle seksuele culturen die in Nederland aanwezig zijn. Onderzoek naar seksualiteit is vaak beleidsgeoriënteerd, er moet een probleem opgelost worden: van HIV/ AIDS tot potenrammen, en opmerkelijk vaak zijn dat problemen waarmee voornamelijk homomannen te maken hebben. Ik bepleit dat er ook geld beschikbaar komt om fundamenteel seksuele culturen te bestuderen en allerlei nieuwe verschijnselen die met globalisering te maken hebben, zoals het verschijnsel van relaties die door

nieuwe technologieën mogelijk zijn geworden, m.n. door het Internet. Het is mijn indruk dat het vooral om relaties gaat tussen witte mannen in Nederland en hun partners, veelal aanzienlijk jonger, die uit Suriname en Indonesië komen.

Kleurenblind

Er is een aantal zaken grondig veranderd in de afgelopen twee, drie decennia, onder andere het gevoel van collectiviteit dat vervangen is door een meer individuele tijdgeest. Ten tweede, spreken we tegenwoordig -zeker in academische en activistische kring- niet meer over homo/lesbo, maar over LGBTIQ: lesbian, gay, bisexual, transgender, intersex and queer mensen/bewegingen. De eenduidigheid en eenvormigheid, die in homo/lesbo besloten ligt, is diepgaand ter discussie gesteld. Verder is er over het hele politieke spectrum een ruk naar rechts gemaakt. Enerzijds worden -zoals Gerrit Komrij vorig jaar vaststelde in de George Mosse lezing- homo's van het type Geer en Goor, Jos Brink en Paul de Leeuw geknuffeld en aan de borst gedrukt, maar zij zijn niet alle homo's, integendeel (en dat vermeldde hij er niet bij want zoals gewoonlijk was het vertoog weer kleurenblind) het gaat om witte, kapitaalkrachtige homo's, die zich een plek hebben weten te verwerven in machtsbolwerken.

Zmv-homo's krijgen eigenlijk heel weinig aandacht in dit verband, maar zijn, als het om Islamitische homo's gaat, ook knuffelbeesten (zie de berichtgeving rond het cafe Habibi Ana) die gekoesterd en beschermd moeten worden tegen hun barbaarse mannelijke heterobroeders. Zmv-lesbo's zijn in het huidige tijdsgewricht helemaal onzichtbaar. Het dominante beeld na zestig jaar migratie is nog steeds dat homo's en lesbo's tot de dominante etnische groep behoren, dus wit zijn.

Lakmoesproef

Intersecties van gender, etniciteit, religie en seksualiteit manifesteren zich op veel verschillende manieren in de huidige (homo- en) lesbische beweging. Ik wil drie van de patronen die aan het werk zijn, benoemen.

Ten eerste: het dominante verhaal dat circuleert, is dat alles voorspoedig verliep met de homo en lesbische emancipatie totdat moslims op het toneel verschenen en het bergafwaarts ging. Een dergelijke voorstelling van zaken is alleen mogelijk als er een homogeen en eurocentrisch wij-zij schema gehanteerd wordt, waarbij al het progressieve aan 'ons' toegekend wordt, terwijl het negatieve aan 'hen' toegeschreven wordt. Het eeuwenlange bestaan van het mati werk, de Surinaamse vriendinnen, bijvoorbeeld, kan zo niet op waarde geschat worden.

Ten tweede: is de acceptatie van homoseksualiteit een lakmoesproef geworden voor het toegetreten zijn tot de moderniteit, voor het bij 'ons' mogen horen. Wie niet kan onderschrijven dat homo/lesbisch zijn een respectabele vorm van liefhebben belichaamt, hoort bij 'hen', de achterlijke barbaren, degenen die in de (religieuze) traditionaliteit zijn blijven steken. Dat er aan beide zijden van de veronderstelde, heldere scheidslijn mensen zijn die zich onttrekken aan de aan hen toegeschreven posities blijft in dit schema onduidelijk.

Ten derde: luistert het wel nauw want lesbisch zijn hoort een specifieke vorm aan te nemen, namelijk de dominante Westerse. Wie zich niet houdt aan de voorschriften van het dominante model is geen echte homo/lesbo en wordt met een negatieve blik waargenomen: zo iemand leidt een "dubbelleven", is stiekem of niet uit de kast, en moet zich nog verder ontwikkelen. Zo wordt het mati-werk vaak geassocieerd met traditie, met 'vroeger', en vertegenwoordigt lesbisch zijn de (a-religieuze) moderniteit, het toppunt van beschaving. De impliciete veronderstelling is vaak dat als men maar lang genoeg in Nederland is, men vanzelf wel lesbisch zal worden.

Waar wij als homo's en lesbo's alert op moeten zijn, is wat mijn Noordamerikaanse collega Jasbir Puar (2005) homonationalisme noemt. Daarmee bedoelt zij dat de witte homobeweging, in ruil voor acceptatie door de dominante samenleving, op grote schaal meegegaan is in de problematisering van de Islam, in Islamofobie. In plaats van dat er -zoals in de 80-er jaren waarschijnlijk gebeurd zou zijn- een analyse gemaakt is, die gekeken zou hebben naar overeenkomsten en verschillen, punten van alliantie met de islamitische gemeenschap, is de emancipatie van de witte homobeweging voltooid en bezegeld door de afwijzing van het islamitische volksdeel. Zwarte homo's en lesbo's moeten zich daar niet door op sleeptouw laten nemen.

Verdeel en heers... in Suriname

Afgelopen zomer was ik in Suriname, waar in die periode een groot interview in *De Ware Tijd* stond met een kamerlid van de PVV. Hij maakte Surinamers daarin het hof, wilde ze verleiden tot het uitbrengen van hun stem op de PVV. Hij betoogde dat Islamieten en Surinamers (let op religie versus nationaliteit) niet over één kam gescheerd moeten worden. De PVV heeft moeite met Turken en Marokkanen, niét met Surinamers, ook al zouden ze Islamieten zijn. Terwijl Turken en Marokkanen grote uitvreeters zijn, tot een achterlijke pre-moderne cultuur behoren en de jongeren allemaal criminelen zijn, hebben Surinamers zich volgens de PVV uitstekend aangepast, zij zijn een succesverhaal geworden.

We krijgen deze uitzonderingspositie niet voor niets aangeboden: voor wat hoort wat. Er hangt een prijskaartje aan. De subtekst is: jullie lijken zo veel op ons, dat we jullie accepteren op voorwaarde dat jullie op ons stemmen en meegaan in onze afwijzing van Islamieten.

Ik hoop dat niemand van ons daarin trapt; ik hoop dat we in staat zijn deze verdeel- en heers politiek te doorzien, waakzaam te blijven en onze politieke allianties elders te zoeken.

IV. De kabinetsnota

Wat me opvalt bij het lezen van de nota *Gewoon Homo Zijn* is dat er in het geheel niet stilgestaan wordt bij het feit dat de vorm die homo zijn in Nederland aanneemt, een heel specifieke, historisch en sociaal-cultureel verankerde vorm is.

Ironisch genoeg wordt homoseksualiteit gerepresenteerd als een éénvormige, “natuurlijke” manier van zijn, terwijl er niet verdisconteerd wordt dat er hier sprake is van een specifieke, sociale constructie.

Verschillende culturen geven op verschillende wijzen vorm aan hetero- maar ook aan homo-seksualiteit. Dat wil zeggen dat er in het multi-etnische en multi-religieuze Nederland sprake is van homoseksualiteiten in het meervoud.

Als het gaat om het met elkaar in gesprek brengen van verschillende geledingen in de samenleving, moet er een besef zijn van de ongelijksoortig- en ongelijkvormigheid van verschillende seksuele culturen. Zo’n besef ontbreekt echter in de nota.

Evenmin heeft er een analyse plaats van de machtsverhoudingen tussen de verschillende vormen waarin homoseksualiteit zich in de Nederlandse samenleving voordoet. Er wordt ongeproblematiseerd uitgegaan van de wenselijkheid en de vanzelfsprekendheid van het dominante Nederlandse model, waaronder ook het spreken over homoseksualiteit.

Het vertellen of niet...

De filosoof Michel Foucault, die de geschiedenis van de seksualiteit in het Westen bestudeerd heeft, geeft aan dat we seksualiteit in het leven gepraat hebben. Via priesters, medici, later therapeuten en praatgroepen is seksualiteit een object geworden waarover veel gepraat en gebiecht moest worden.

Het dominante Nederlandse scenario, van “in psychische nood verkeren - met zichzelf in het reine komen - het aan vrienden en familie vertellen”, d.w.z. “uit de kast komen”, wordt impliciet voorgesteld als de “natuurlijke”, de enig juiste en

daardoor de normatieve wijze van handelen. Hieronder ligt weer een bepaalde opvatting over seksuele identiteit, als van binnen zetelend, authentiek en onveranderlijk.

Met uit de kast komen wordt dat authentieke seksuele Zelf via praten “naar buiten” gebracht. Dat uit de kast komen, d.w.z. de voorkeur voor spreken op het persoonlijke niveau, wordt op sociaal en institutioneel niveau voortgezet.

Dat is in een multiculturele samenleving echter niet het enig mogelijke scenario. Uit mijn onderzoek onder Afro-Surinaamse vrouwen in de volksklasse en de wijzen waarop zij vorm geven aan hun seksuele subjectiviteit, *Ik ben een Gouden Munt* (1994) en *The Politics of Passion* (2006), blijkt dat spreken over seksuele activiteit – tegen moeder, vader, de omgeving - niet de aangewezen manier is om met het seksuele Zelf om te gaan.

Zoals verschillende informanten mij verzekerd hebben: “Moeder heeft ogen om te zien”. In de volksklasse, waarin verschillende seksuele repertoires circuleren, zonder dat er een zwaar stigma op de verschillende varianten rust, is seksualiteit vooral iets wat je doet, niet noodzakelijkerwijs iets om over te spreken of mee in het reine te komen. Het seksuele Zelf wordt niet als onveranderlijk en authentiek geconceptualiseerd, maar als tot stand komend onder invloed van de spirituele wezens door wie een persoon gedragen wordt (Wekker 2006).

Het gaat hier om – in de termen van de Franse socioloog Pierre Bourdieu - een verschil in habitus: het verbale, het spreken, dat in Westerse kringen als het ware teken van emancipatie gezien wordt en dus als uiting van moderniteit, versus het Afro-Surinaamse **doen**.

In de Nederlandse samenleving wordt deze laatste habitus vaak niet serieus genomen. In de binaire pool spreken-zwijgen, heeft zwijgen over homoseksuele activiteit connotaties van “traditie”, soms zelfs van achterbaksheid, van een dubbelleven leiden en van “nog niet zo ver zijn”. Deze habitus kan in ieder geval niet rekenen op veel instemming vanuit een dominant perspectief.

Dominante posities

Waar het hier dus om gaat is dat de nota *Gewoon Homo Zijn* aanneemt dat spreken de geprivilegieerde vorm van omgaan met homoseksualiteit is, terwijl er sprake is van een machtsverhouding die nergens benoemd of bereflecteerd wordt. Daar moeten we het op zijn minst over hebben met elkaar. Ook onderzoek naar de verschillende seksuele culturen in Nederland zou met prioriteit ter hand genomen moeten worden.

Mijn tweede kanttekening is dat er nauwelijks differentiatie aangebracht wordt in de categorieën waar het om gaat. Slechts een enkele keer heb ik in de nota kunnen constateren dat er ook lesbo's op de wereld zijn. Van hen wordt gezegd dat ze andere problemen hebben. Dus het impliciete subject van de nota, degenen waar het eigenlijk om gaat, blijven homomannen.

De nota geeft expliciet aan dat het van belang is aandacht te besteden aan jongeren, maar ook hier weer lijkt het wederom alsof het vooral jongens zijn die met problemen te kampen hebben, meisjes zijn in geen velden of wegen te bekennen. Ik besteed hiermee dus aandacht aan de maatschappelijke en symbolische grammatica van verschil, gender, waarvan ik vaststel dat systematische aandacht daarvoor in de nota ontbreekt. Dit heeft tot gevolg dat de dominante gegenderde positie, mannelijkheid, als vanzelfsprekend centraal staat.

Maar het houdt hier niet op. Ook wanneer we onze aandacht op etniciteit vestigen, blijkt dat verschillende etnische posities niet op dezelfde manier behandeld worden. Ook hier is er weer sprake van dat de dominante etnische positie, net als eerder met gender, niet benoemd en bevraagd wordt en daardoor stilzwijgend geïnstalleerd wordt als de "natuurlijke", de normatieve positie. Dit wordt ook duidelijk uit een vaak gehoorde uitspraak over de wenselijkheid van een dialoog tussen "homo's en Moslims".

Met deze oproep worden niet alleen een seksuele en een religieuze positionering tegenover elkaar gesteld, maar tegelijkertijd wordt het bij "homo's" kennelijk

overbodig geacht een etnische positionering te benoemen en bij Moslims een seksuele. Ongewild wordt hiermee de indruk gewekt dat je aan de ene kant homo's hebt, lees: witte homo's, en aan de andere kant Islamieten, die dus geen homo's zijn. Deze uitsluitende wijze van benoemen en categoriseren werkt in tégen het beoogde doel van het bevorderen van communicatie.

Waar ik, met andere woorden, hier mee bezig ben is om een intersectionele analyse te maken, een analyse die verdisconteert dat iedereen gelijktijdig op gegenderde, geseksualiseerde en geëtniseerde manieren gepositioneerd is en dat het achterwege laten van het benoemen van de dominante pool van een categorisering, onbedoeld bestaande machtsverhoudingen in stand houdt (Botman et al 2001).

Spanningsvelden

Wil ik met dit alles nu gezegd hebben dat de nota **Gewoon Homo Zijn** niets voorstelt? Nee, integendeel, ik vind het een belangrijke stap dat de overheid en de betrokken organisaties zich doelen hebben gesteld met betrekking tot de sociale acceptatie van homoseksualiteit in Nederland. Tegelijkertijd vind ik dat het noodzakelijk is dat er meer en complexer nagedacht wordt over de spanningsvelden die opgeroepen worden met betrekking tot de normatieve positie van het spreken over homoseksualiteit. Ook moet er meer aandacht ontstaan voor de overeenkomsten en verschillen binnen en tussen groepen.

Het is dus, kortom, belangrijk dat wij ons realiseren dat:

- homoseksualiteit er niet in alle culturen hetzelfde uitziet en dat er in de Nederlandse samenleving homoseksualiteiten in meervoud circuleren;
- er sprake is van een machtsverhouding tussen de verschillende seksuele culturen en dus ook tussen de vormen en opvattingen, waarin homoseksualiteit gestalte krijgt.

- wij zijn allen maatschappelijk gesitueerd qua gender, etniciteit en seksualiteit. Binnen één specifieke “grammatica van verschil”, bv. gender of etniciteit of seksualiteit, is er steeds sprake van één dominante en één ondergeschikte pool. Wanneer de dominante pool niet expliciet benoemd wordt, bijvoorbeeld mannelijkheid onder gender, heeft dat tot gevolg dat we het vaak alleen over homomannen hebben, terwijl het ook over lesbo’s moet gaan.
- hetzelfde proces speelt zich af ten aanzien van etniciteit: als we niet nadenken over en benoemen wat het betekent om een witte homo of lesbo te zijn, houden we de machtsverhoudingen ten opzichte van andere (homo-)seksuele positioneringen onbedoeld in stand. De gelijktijdigheid van onze positioneringen vraagt om een complexere analyse dan tot nu het geval is geweest.
- tenslotte: een gedegen homo- en lesbo-emancipatiebeleid vraagt in de eerste plaats om meer fundamenteel onderzoek naar de verschillende seksuele culturen die in Nederland circuleren. Daarmee bedoel ik dat onderzoek niet alleen ingegeven moest zijn door de - terechte - noodzaak om HIV/AIDS te bestrijden, maar dat beleid gebaseerd moet zijn op een integraal begrip van de culturele werelden, de categorieën en beelden waarvan verschillende groepen zich in het seksuele domein bedienen.

Dankwoord

Hierbij wil ik de organisatoren van de George Mosse lezing, in het bijzonder mijn collega Gert Hekma die een drijvende kracht is achter deze traditie, bedanken voor de uitnodiging om dit jaar de lezing te geven over een brandende kwestie in en rond de homo- en lesbische beweging. Ik heb geprobeerd na te gaan hoe het gesteld is met homoseksualiteit in de Nederlandse multiculturele samenleving, waarbij ik als antropoloog enkele eigenaardigheden van deze configuratie onder de loep wilde

nemen. Daarbij kon ik aandacht besteden aan een bepaalde manier van denken die geen gemeengoed is in de samenleving: intersectionaliteit.

Ik hoop dat duidelijk is geworden wat intersectionaliteit inhoudt en waar het toe in staat stelt: o.a. zelfreflexiviteit, en een insluitende beweging, waardoor getracht wordt binaire categorieën te overstijgen. Daartoe heb ik u meegenomen op een wandeling langs verschillende belangrijke pleisterplaatsen in de Nederlandse samenleving waar er iets gaande is met betrekking tot homoseksualiteit.

Bibliografie

- Botman, M, N. Jouwe & G. Wekker. *Caleidoscopische Visies. De zwarte, migranten- en vluchtelingen-vrouwenbeweging in Nederland*, KIT Publishers: Amsterdam, 2001.
- Buruma, Ian. *Murder in Amsterdam. The Death of Theo van Gogh and the Limits of Tolerance*. Penguin Press: New York, 2006.
- Clemencia, Joceline. "Women Who Love Women in Curaçao: from Capachera to Open Throats. A Commentary in Collage" in *Feminist Studies*, Vol. 22, 1996.
- Cliff, Michelle. *Claiming An Identity They Taught Me To Despise*. Watertown, Mass. : Persephone Press: , 1980.
- Fortuyn, Pim. "De islam is een achterlijke cultuur" in *de Volkskrant*, (9 februari 2002).
- Foucault, Michel. *De Wil tot Weten. Geschiedenis van de Seksualiteit*. Uitgeverij SUN: Nijmegen, 1984.
- Hermans, Mari en Wekker, Gloria. "Zmv-vrouwen. Aicha is Cool, Black Orchid en Kroesje". In: M. Hemker, M. en L. Huijsmans, red. *Lesbo Encyclopedie*. Amsterdam: Ambo, 2009, pp. 231 -244.
- hooks, bell. "Eating the Other", in *Black Looks: Race and Representation*. Boston: South End Press, 1992.
- Kabinetsnota *Gewoon Homo Zijn*. Nota lesbisch en homo- emancipatie beleid. Den Haag: Ministerie van OC &W, 2007.
- Kursun, Hatice en El Kaka, Imad. *Mijn Geloof en Mijn Geluk. Islamitische meiden en jongens over hun homoseksuele gevoelens*. Schorer Boeken: Amsterdam, 2002.
- Lewin, Ellen. "Another Unhappy Marriage? Feminist Anthropology and Lesbian-Gay studies". In: Lewin, E. and Leap, W., eds. *Out in Theory. The emergence of gay and lesbian anthropology*. Urbana- Chicago: Univ. of Illinois Press, 2002, pp. 110 - 127.
- McIntosh, Peggy. "White Privilege and Male Privilege: A Personal Account of Coming to See Correspondence Through Work in Women's Studies". In: Andersen, M.L. and Hill Collins, P., eds. *Race, class and gender. An anthology*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company, 1992, pp. 70 – 81.

Mepschen, Paul. "Erotics of Persuasion. Media, aesthetics, and the sexual politics of belonging." Working paper presented at ASSR-conference Citizenship, National Canons, and the Issue of Cultural Diversity, University of Amsterdam. Amsterdam, January 2009.

Puar, Jasbir K., *Terrorist Assemblages : Homonationalism in Queer Times*. Duke University Press: Durham, N.C., 2007.

Rosaldo, Renato. *Culture & Truth. The Remaking of Social Analysis*. Beacon Press: Boston, 1989.

Said, Edward. *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books, 1993.

Wekker, Gloria. *Ik ben een gouden munt. Subjectiviteit en seksualiteit van Creoolse volksklasse vrouwen in Paramaribo*. Amsterdam: Feministische Uitgeverij Vita, 1994.

Wekker, Gloria. *The Politics of Passion. Women's Sexual Culture in the Afro-Surinamese Diaspora*. Columbia University Press, 'Between women, between men series', 2006.

Wekker, Gloria en Lutz, Helma. "Een hoogvlakte met koude winden. De geschiedenis van het gender- en etniciteitsdenken in Nederland". In: Botman, M., N. Jouwe en G. Wekker, red., *Caleidoscopische visies. Zwarte, migranten- en vluchtelingen vrouwenbeweging in Nederland*. Amsterdam: KIT, 2001.